

УДК : 334.012.63/.64 : 355(477)

Кобеля-Звір М. Я.,

marianakobelia@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5627-9408,

к.е.н., доц., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ГРАНТИ ПРОЕКТУ USAID «ГОВЕРЛА» ЗАДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ПІДТРИМКИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ПОСИЛЕННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДЯН У ПРОЦЕСИ ВРЯДУВАННЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз грантових можливостей Проекту USAID «Говерла» задля зміцнення місцевого самоврядування, підтримки децентралізації та посилення залучення громадян у процеси врядування в Україні на прикладі актуального грантового конкурсу для громад Львівської, Рівненської, Одеської, Закарпатської, Житомирської, Волинської, Полтавської, Чернігівської, Сумської, Харківської та Миколаївської областей. Проаналізовано актуальний у 2023-2024 рр. грантовий конкурс, у межах якого організація DAI Global, що його реалізує, заохочує заявників пропонувати проектні концепції, актуальні на місцевому рівні, в яких буде запропоновано заходи та роботу з місцевими партнерами у цільових регіонах. У дослідженні встановлено, що претендувати на грант можуть організації, які фокусуються на цільовій аудиторії/бенефіціарах із діяльністю на національному рівні. USAID ставить за пріоритет підтримати в Україні грантовим фінансуванням у розмірі 6 000 000 дол. практичні рішення, що сприятимуть досягненню цілей Проекту «Говерла», а саме: підвищення інституційної спроможності та ефективності місцевого самоврядування в Україні; підтримка більш самостійного регіонального управління; створення механізмів, які сприятимуть активнішій участі громадян у місцевому самоврядуванні. Акцентовано: орієнтовно 30 грантів Проекту USAID «Говерла» отримають організації, які відповідають вимогам конкурсу та пропонують інноваційні та дієві рішення в пріоритетних громадах задля зміцнення місцевого самоврядування, підтримки децентралізації та посилення залучення громадян у процеси врядування. Підсумовано: на гранти в межах грантової складової Проекту USAID «Говерла» можуть претендувати ініціативи, які пов'язані з місцевим самоврядуванням, прозорістю та підзвітністю, адвокацією, залученням громадян та децентралізацією у цільових географічних регіонах. Наголошено: як наслідок реалізованих на грантові кошти Проекту USAID «Говерла» ініціатив в Україні варто очікувати наближення нашої держави до ЄС та узгодження української системи місцевого самоврядування з європейськими стандартами.

Ключові слова: гранти, USAID, проект «Говерла», грантові проекти, грантові програми, місцеве самоврядування, децентралізація, умови конкурсу.

Kobelya-Zvir M. Ya.,

marianakobelia@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5627-9408,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

USAID «HOVERLA» PROJECT GRANTS TO STRENGTHEN LOCAL GOVERNANCE, SUPPORT DECENTRALIZATION AND ENHANCE CITIZEN ENGAGEMENT IN GOVERNANCE PROCESSES

Abstract. The article analyzes the grant opportunities of the USAID «Hoverla» Project to strengthen local governance, support decentralization, and increase citizen engagement in governance processes in Ukraine on the example of the current grant competition for communities in Lviv, Rivne, Odesa, Zakarpattia, Zhytomyr, Volyn, Poltava, Chernihiv, Sumy, Kharkiv, and Mykolaiv regions. The article analyzes the current grant competition for 2023-2024, in which the organization DAI global, which implements it, encourages applicants to propose project concepts that are relevant at the local level, which will propose activities and work with local partners in the target regions. The study found that organizations that focus on the target audience/beneficiaries with activities at the national level are eligible for the grant. USAID prioritizes supporting practical solutions in Ukraine with \$6,000,000 in grant funding that will contribute to achieving the goals of the «Hoverla» Project, namely: increasing the institutional capacity and effectiveness of local governments in Ukraine; supporting more independent regional governance; and creating mechanisms that will promote greater citizen participation in local government. Emphasis: approximately 30 grants from the USAID «Hoverla» Project will be awarded to organizations that meet the competition requirements and offer

innovative and effective solutions in priority communities to strengthen local governance, support decentralization, and increase citizen engagement in governance processes. It is summarized that initiatives related to local governance, transparency and accountability, advocacy, citizen engagement, and decentralization in the target geographic regions are eligible for grants under the USAID «Hoverla» Project. It is emphasized that as a result of the initiatives implemented with the grant funds of the USAID «Hoverla» Project in Ukraine, we can expect our country to move closer to the EU and harmonize the Ukrainian local government system with European standards.

Keywords: grants, USAID, «Hoverla» Project, grant projects, grant programs, local self-government, decentralization, competition conditions.

JEL Classification: F33, F39, F41, G30, M29, O16, O19

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-79-13>

Постановка проблеми. Місцеве самоврядування, децентралізація та активне громадське залучення є ключовими компонентами демократичного врядування в Україні. Вони забезпечують ефективне управління, сприяють економічному розвитку та зміцнюють демократичні інститути. З огляду на необхідність сприяти кращому управлінню, розвитку регіонів та посиленню демократичних інститутів у нашій державі Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) ініціювало в Україні Проект «Підвищення ефективності та підзвітності органів місцевого самоврядування» («Говерла»). Це шестирічна програма підтримки з бюджетом у 150 мільйонів доларів США. Її мета – сприяти розвитку українських систем і процесів місцевого самоврядування, роблячи їх більш самостійними, підзвітними громадянам, інклюзивними та здатними надавати якісні послуги [12]. На виконання цих завдань у межах Проекту «Говерла» актуалізуються ряд інструментів, у тому числі грантових, задля підтримки організацій/підприємств/установ, які здатні зробити вагомий внесок у досягнення його основних цілей, а саме:

1. Підвищення інституційної спроможності та ефективності місцевого самоврядування в Україні.
2. Підтримка більш самостійного регіонального управління.
3. Створення механізмів, які сприятимуть активнішій участі громадян у місцевому самоврядуванні [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. USAID почало надавати підтримку Україні після здобуття нею незалежності в 1991 році. Відтоді USAID активно сприяє розвитку різних секторів українського суспільства: від економіки до соціальних та політичних реформ [6]. З огляду на це проекти USAID часто перебувають у фокусі уваги українських дослідників, як-от: Теремцький В. І., Аврамова О. Є., Хрустовський С., Слободянюк Ю., Бортніков В. І., Бортнікова А. В., Погорелова Т. В. [1, 7, 8, 9].

У більшості програм та проектів, які впроваджує USAID, присутня грантова складова. Тому її активно досліджують вітчизняні науковці, як-от: Ю. В. Звір, І. С. Стеців, В. Виткалов [2, 3, 4, 5].

Попри значну увагу вчених до теми підтримки USAID, невивченими залишаються гранти Проекту

«Говерла» для підвищення ефективності та підзвітності органів місцевого самоврядування.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз грантових можливостей Проекту USAID «Говерла» задля зміцнення місцевого самоврядування, підтримки децентралізації та посилення залучення громадян у процеси врядування в Україні на прикладі актуального грантового конкурсу для громад Львівської, Рівненської, Одеської, Закарпатської, Житомирської, Волинської, Полтавської, Чернігівської, Сумської, Харківської та Миколаївської областей. Для досягнення цієї мети ми виокремили ряд завдань:

- Проаналізувати актуальний грантовий конкурс: його мету та пріоритети.
- Встановити особливості залучення грантових ресурсів у межах конкурсу.
- Окреслити переваги та можливості грантового конкурсу для потенційних заявників.

Виклад основного матеріалу дослідження. У жовтні 2023 року Програма «Говерла» актуалізувала грантовий конкурс. Його мета – підтримка інноваційних заходів щодо зміцнення місцевого самоврядування в Україні, сприяння децентралізації та посилення залучення громадян у процеси врядування. Бюджет конкурсу становить близько 6 000 000 доларів США, що буде розподілено, як зазначено в конкурсній документації, орієнтовно на 30 проектів на період до 24 місяців грантової діяльності. Перевага цієї грантової складової «Говерли» – в тому, що пряма підтримка ініціатив можлива в різних формах, наприклад: кошти, приміщення, обладнання, матеріали, кадрові ресурси тощо [10, 11].

Грантовий конкурс проекту запропонований для громад Львівської, Рівненської, Одеської, Закарпатської, Житомирської, Волинської, Полтавської, Чернігівської, Сумської, Харківської та Миколаївської областей (надалі – «цільові регіони»). Заявки на отримання фінансування можуть подавати всі неприбуткові та прибуткові організації, а також державні установи [11].

Після дослідження вимог USAID у цьому конкурсі зроблено висновок: на грант мають право претендувати фонди, неурядові організації, органи місцевого самоврядування, асоціації органів місцевого самоврядування, професійні асоціації, приватні компанії, місцеві громадські організації, організації громадянського суспільства, асоціації бізнесу,

ЗМІ, університети, навчальні заклади, організації країни реалізації проекту, неприбуткові організації, створені вищими навчальними закладами тощо.

Особливість «Говерли» – в тому, що органи місцевого самоврядування та державні установи також можуть претендувати на грантову підтримку, проте лише в натуральній формі, а прибуткові організації – лише за умови відмови від прибутку.

Через цей конкурс організація DAI Global, що його реалізує, заохочує заявників пропонувати проектні концепції, актуальні на місцевому рівні, в яких буде запропоновано заходи та роботу з місцевими партнерами у цільових регіонах. Також можуть претендувати на грант організації, які фокусуються на цільовій аудиторії/бенефіціарах із діяльністю на національному рівні [10].

Як вказано в конкурсній документації, пріоритетні теми для пропозицій розподіляються відповідно до трьох основних цілей Проекту «Говерла», а саме:

1. На виконання Цілі № 1

- Здійснення заходів із адвокації та залучення громадян через асоціації органів місцевого самоврядування та ОГС.

- Заходи з поширення інформації про нове законодавство, а також пояснення наслідків прийняття цих НПА за допомогою круглих столів, соціальних мереж, публікацій, спеціальних тренінгів, публічних зібрань тощо.

- Запрошення асоціацій, аналітичних центрів та вищих навчальних закладів до проведення політичних досліджень у межах грантів з метою поглиблення змісту політичних документів або покращення формулювань законодавства, або в ході підготовки технічних документів для ВРУ.

- Підтримка розробки систем електронного управління документацією задля полегшення відслідковування місцевих нормативно-правових актів та підзаконних актів та їх публікації.

- Підтримка гендерно чутливого врядування, в тому числі підготовка депутатів із питань гендеру в законодавстві, національній політиці, кокусів тощо.

- Надання підтримки Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України у питаннях стратегічних комунікацій.

- Надання необхідної експертної підтримки національному та регіональним органам влади та обласним військовим адміністраціям під час дії військового стану з метою забезпечення належної координації між державними органами виконавчої влади та органами місцевої влади в усуненні наслідків війни.

- Допомога Міністерству громад, територій та інфраструктури, відповідним партнерським міністерствам та Верховній Раді України (ВРУ) у розробці законодавства на підтримку просторового планування, управління земельними ресурсами, містобудування, норм архітектури та дизайну для забезпечення відновлення України у відповідності до принципу «відбудуємо краще, ніж було».

- Надання Міністерству громад, територій та інфраструктури, відповідним партнерським міністерствам та Верховній Раді України (ВРУ) за необхідності цифрових інструментів та GIS-систем для прийняття рішень, що ґрунтується на фактичних даних.

- Правова, інформаційна та експертна підтримка Державної служби з надзвичайних ситуацій (ДСНС) з метою забезпечення вчасного та ефективного надання нею послуг.

- Підтримка у розробці правової бази для центрів безпеки в громадах [10, 11].

2. На виконання Цілі № 2 - всі заходи можна розподілити на такі групи:

2.1. ОРГАНІЗАЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ

Розробка та впровадження на базі обраних громад-партнерів Проекту USAID «ГОВЕРЛА» комплексу інструментів організаційно-інституційного забезпечення (у т.ч. нормативно-правового) для виконання місцевою радою та її виконавчими органами визначених законодавством повноважень:

- реалізація нової редакції ЗУ «Про службу в органах місцевого самоврядування»;

- у сфері гарантування пожежної безпеки.

2.2. МІСЦЕВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

- Розробка технічних завдань для комплексних планів просторового розвитку.

- Місцеві цільові програми в сфері МЕР в деокупованих областях, економічний аналіз та економічні профілі громад, кращі практики МЕР громад у деокупованих громадах.

2.3. ФІНАНСИ

- Стабілізація економічного розвитку як основа генерації доходів місцевих бюджетів.

- Підвищення компетенцій ОМС у сфері моніторингу, оцінки та порівняльного аналізу результативності бюджетних програм.

2.4. УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ

- Підвищення спроможності ОМС у сфері ефективного управління активами (земельними, водними, лісовими ресурсами, корисними копалинами та нерухомим майном) з метою генерації власних надходжень місцевих бюджетів та залучення інвестицій.

- Аналіз стану використання земель територіальних громад засобами ГІС та формування пропозицій щодо покращення його ефективності [10, 11].

3. На виконання Цілі № 3

- Впровадження ініціатив, спрямованих на розбудову владно-громадської взаємодії та розвиток локальної демократії у громадах-партнерах.

- Посилення спроможності посадових осіб органів місцевого самоврядування залучати громадськість до прийняття рішень на місцях.

- Посилення спроможності громадськості, зокрема представників локальних громадських організацій, брати участь та позитивно впливати на прийняття рішень.

- Посилення спроможності ОГС впроваджувати та системно використовувати інструменти соціальної підзвітності для покращення послуг на рівні ОМС, залучення громадськості у процесі ухвалення рішень на місцях.

- Посилення спроможності ОГС до адвокаційної діяльності для прийняття рішень, ідентифікації потреб громадян та покращення якості послуг на місцевому рівні.

- Налагодження співпраці між ОГС, підтримка участі українських ОГС у заходах міжнародного рівня, спрямованих на відновлення та розвиток територіальних громад.

- Сприяння розвитку молодіжного підприємництва, підтримка зайнятості молоді.

- Підтримка ініціатив, спрямованих на інтеграцію ВПО у життя територіальних громад.

- Підтримка ініціатив та надання послуг для інклюзивних груп громадян, включаючи людей з інвалідністю.

- Посилення ОМС та ОГС у формуванні та реалізації ветеранської політики, підтримці ветеранів та їх сімей [10, 11].

Особливість грантового конкурсу - в тому, що пріоритетно профінансованими будуть проекти заявників, які:

1. Мають попередній досвід співпраці та міцні зв'язки з урядовими партнерами у вибраних областях, де вони пропонують працювати.

2. Пропонують креативні та ефективні підходи до покращення місцевого самоврядування в Україні.

3. Забезпечили включення до проектної діяльності категорій громадян, які менш представлені, наприклад жінки, молодь, особи з інвалідністю та представники національних меншин.

4. Планують внести в проект альтернативні ресурси зі своїх власних джерел або з джерел, що належать громаді, якщо це можливо.

5. Демонструють наявність відповідних систем моніторингу й фінансування, достатніх для здійснення аудиту.

Отже, на думку експертів, в межах розглянутого грантового конкурсу підтриманими будуть проекти, які пов'язані з місцевим самоврядуванням, прозорістю та підзвітністю, адвокацією, залученням громадян та децентралізацією у цільових географічних регіонах.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Проаналізувавши перспективи Проекту USAID «Говерла» на прикладі актуального в 2023-2024 рр. грантового конкурсу, можна зробити висновок: на гранти в межах грантової складової Проекту USAID «Говерла» можуть претендувати ініціативи, які пов'язані з місцевим самоврядуванням, прозорістю та підзвітністю, адвокацією, залученням громадян та децентралізацією у цільових географічних регіонах Львівської, Рівненської, Одеської, Закарпатської, Житомирської, Волинської, Полтавської, Чернігівської, Сумської, Харківської та Миколаївської областей. USAID ставить за пріоритет підтримати в Україні грантовим фінансуванням у розмірі 6 000 000 дол. практичні рішення, які сприятимуть досягненню цілей Проекту «Говерла», а саме: підвищення інституційної спроможності та ефективності місцевого самоврядування в Україні; підтримка більш

самостійного регіонального управління; створення механізмів, які сприятимуть активнішій участі громадян у місцевому самоврядуванні. Орієнтовно 30 грантів Проекту USAID «Говерла» отримають організації, які відповідають вимогам конкурсу та пропонують інноваційні та дієві рішення в пріоритетних громадах задля зміцнення місцевого самоврядування, підтримки децентралізації та посилення залучення громадян у процеси врядування. Як наслідок реалізованих на грантові кошти проектів варто очікувати наближення України до ЄС та узгодження української системи місцевого самоврядування з європейськими стандартами. Подальші наші розвідки можуть стосуватися результативності та ефективності реалізації профінансованих грантовими ресурсами Проекту USAID «Говерла» ініціатив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бортніков В. І., Бортнікова А. В. Інтегративні форми комунікації органів публічної влади та інституцій громадянського суспільства в контексті реформи місцевого самоврядування в Україні. *Регіональні студії*. 2023. № 35. С. 47-52. URL: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/35/35_2023.pdf#page=47.

2. Шворак А., Виткалов В. Реформа місцевого самоврядування в контексті збереження регіональних культурних ознак. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2024. Т. 48. С. 549-558. URL: <https://sborniki.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/827>.

3. Стеців І. С. До питання функціонування економічного механізму державного управління продовольчою безпекою в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 4 (39). С. 54-60. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2023/4/9.pdf>.

4. Кобеля-Звір М. Я. Гранти для експортно-орієнтованих підприємств переробної галузі від Програми USAID «АГРО»: перепони та можливості. *Інтелект XXI*. 2023. № 4. С. 31-37. URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2023/2023_4/8.pdf.

5. Кобеля-Звір М. Я., Звір Ю. В. Гранти Програми USAID для підтримки середніх та великих переробних підприємств в умовах війни. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 4. С. 108-113. URL: <https://www.journals.kyvu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/105>.

6. USAID : Офіційний сайт в Україні. URL: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine>.

7. Погорелова Т. В. Фінансові результати підприємницької діяльності та їх розподіл у національній економіці. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету : збірник наукових праць*. 2022. №8 (297). С. 25-31. URL: [http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2022/297/pdf/%D0%9D%D0%92%208\(297\)%202022.pdf#page=25](http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2022/297/pdf/%D0%9D%D0%92%208(297)%202022.pdf#page=25).

8. Хрустовський С., Слободянюк Ю. Просторове планування розвитку територій громад під час

та після війни: правові аспекти. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2022. № 27. С. 128-134. URL: <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/276820>.

9. Теремецький В. І., Аврамова О. Є. Стратегічне реформування управління місцевим житловим фондом на прикладі Харківської області в умовах війни з урахуванням післявоєнного відновлення. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : тези доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 серпня 2023 р.). К. : АПСВТ, 2023. С. 68-72. URL: <http://surl.li/uqyax>.

10. Гранти 2024. *Центр розвитку «ЧАС ЗМІН»*. URL: <https://chaszmin.com.ua/granty-2024/>.

11. APS-HOVERLA-FY2024, USAID Governance and Local Accountability Decentralization Activity, 01 October 2023 to 30 September 2024 / APS-HOVERLA-FY2024, Проект USAID «Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування», з 1 жовтня 2023 р. по 30 вересня 2024 р. 24 с. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/11ACJV5HpIqXQUKfMQN5xAZVHCyww2LaP>.

12. Grants.gov : An official website of the United States government. URL: <https://www.grants.gov/>.

REFERENCES

1. Bortnikov, V. I. and Bortnikova, A. V. (2023), Intehratyvni formy komunikatsii orhaniv publichnoi vlady ta instytutsij hromadians'koho suspil'stva v konteksti reformy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini, *Rehional'ni studii*, № 35, s. 47-52, available at: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/35/35_2023.pdf#page=47.

2. Shvorak A. and Vytkaľov V. (2024), Reforma mistsevoho samovriaduvannia v konteksti zberezhenia rehional'nykh kul'turnykh oznak, *Ukrains'ka kul'tura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*, T. 48, s. 549-558, available at: <https://sborniki.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/827>.

3. Stetsiv, I. S. (2023), Do pytannia funktsionuvannia ekonomichnoho mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia prodovol'choiu bezpekoiu v Ukraini, *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, № 4 (39), s. 54-60, available at: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2023/4/9.pdf>.

4. Kobelia-Zvir, M. Ya. (2023), Hranty dlia eksportno-orientovanykh pidprijemstv pererobnoi haluzi vid Prohramy USAID «AHRO»: perepony ta mozhyvosti, *Intelekt KhKhI*, № 4, s. 31-37, available at: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2023/2023_4/8.pdf.

5. Kobelia-Zvir, M. Ya. and Zvir, Yu. V. (2024), Hranty Prohramy USAID dlia pidtrymky serednykh ta velykykh pererobnykh pidprijemstv v umovakh vijny, *Kyivs'kyj ekonomichnyj naukovyj zhurnal*, № 4, s. 108-113, available at: <https://www.journals.kyumu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/105>.

6. USAID : Ofitsijnyj sait v Ukraini, available at: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine>.

7. Pohorielova, T. V. (2022), Finansovi rezultaty pidprijemnyts'koi diial'nosti ta ikh rozpodil u natsional'nij ekonomitsi, *Naukovyj visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu* : zbirnyk naukovykh prats', №8 (297), s. 25-31, available at: [http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2022/297/pdf/%D0%9D%D0%92%208\(297\)%202022.pdf#page=25](http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2022/297/pdf/%D0%9D%D0%92%208(297)%202022.pdf#page=25).

8. Khrustovs'kyj S. and Slobodianiuk Yu. (2022), Prostorove planuvannia rozvytku terytorij hromad pid chas ta pislia vijny: pravovi aspekty, *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*, № 27, s. 128-134, available at: <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/276820>.

9. Teremets'kyj, V. I. and Avramova, O. Ye. (2023), Stratehichne reformuvannia upravlinnia mistsevym zhytlovym fondom na prykladi Kharkivs'koi oblasti v umovakh vijny z urakhuvanniam pislivoiennoho vidnovlennia, *Munitsypal'na reforma v konteksti ievrointehratsii Ukrainy:pozytsiia vlady, naukovtsiv, profspilok ta hromads'kosti* : tezy dopovidej S'omoi schorichnoi vseukrains'koi naukovopraktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 25 serpnia 2023 r.). K. : APSVT, s. 68-72, available at: <http://surl.li/uqyax>.

10. Hranty 2024. *Tsentr rozvytku «ChAS ZMIN»*, available at: <https://chaszmin.com.ua/granty-2024/>.

11. APS-HOVERLA-FY2024, USAID Governance and Local Accountability Decentralization Activity, 01 October 2023 to 30 September 2024 / APS-HOVERLA-FY2024, Projekt USAID «Pidvyschennia efektyvnosti roboty i pidzvitnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia», z 1 zhovtnia 2023 r. po 30 veresnia 2024 r. 24 s., available at: <https://drive.google.com/drive/folders/11ACJV5HpIqXQUKfMQN5xAZVHCyww2LaP>.

12. Grants.gov : An official website of the United States government, available at: <https://www.grants.gov/>.

Стаття надійшла до редакції 11 серпня 2024 року